

RIKTIGA BERÄTTELSE HAR INGA SLUT

Jag fick en fråga för några dagar sedan: "Skriver du på något?" Nej, jag skriver inte på något. Just då, när frågan ställdes, satt jag vid min dator och gick igenom Kungliga bibliotekets bestånd av Jönköpingslitteratur. 5 544 titlar. Det tog en halv dag. Hittade femton titlar som kan vara av intresse. Jag får ta dem en efter en, snart. Det är för boken jag arbetar med för tillfället. Skrivandet ligger långt fram i tiden. Fast visst grubblar jag över *hur* det måste skrivas. "Formen är allt men inte nog", sa den norske författaren Kjell Askildsen när jag intervjuade honom för många år sedan. Hittar jag inte rätt form, det vill sättet att berätta just den här historien, går det inte.

Under arbetet med *Den Magiska Cirkeln*, som handlar om Salaligan i 1930-talets Sverige, läste jag i förhören med Sigvard Thurneman – det vill säga han som ledde ligan; spärrades in på livstid – om hur han dagen efter det som skulle bli sista rånmordet kommit hem till föräldrarna i Upplands-Väsby och tagit sin mamma in till Stockholm och där gick de på en shoppingrunda: De handlade mat och några klädesplagg till henne. Sedan satte han henne i en droska och vandrade därefter runt i Stockholm, gick in på ett konditori och beställde som vanligt kaffe och en ostsmörgås, kanske det var flera, fortsatte sin promenad, till synes planlöst, innan han tog tåget hem. Han hade lovat att försörja föräldrarna när de flyttat till Stockholm, vilket han inte klarat av, förrän nu. Dagen därefter kom polisen. Det är en gripande historia. Jag försökte skriva den, ett kapitel mot slutet av boken, några sidor bara, gav upp till sist. Byggstenarna fanns där, ingenting saknades, ändå ville det sig inte. Jag fick inte till det. Det blev platt, tråkigt. Det spelar ingen roll att man gjort det förut, skrivit hundratals kapitel: man börjar varje gång på ruta ett. *Brevbäraren som försvann* hade jag haft med mig i fyrtio år innan jag satte mig ner för att skriva. Martin Naucér var den som först berättade, en höstdag ett och ett halvt år efter försvinnandet. Martin kände Bosse Jansson, var med i samma parti, SKP, på yttersta vänsterkanten, tillhörde samma partiavdelning på Södermalm i Stockholm, de bodde bara några kvarter från varandra och han var den andre som kontaktat polisen, den förste som lyckats övertala dem att ta sig in i lägenheten. Tretton år

senare skrev jag första gången om Bosse Janssons försvinnande, var den förste reporter som läste hela polisakten och intervjuade flera av hans vänner, även den polis som hade lagt ner lite arbete för att försöka reda ut detta gåtfulla försvinnande. Några år senare skrev jag ytterligare två artiklar, försökte övertyga min dåvarande förläggare om att det här var ämnet för en bok – vi är nu inne i början av tjugohundratalet – men han menade att jag måste hitta Bosse Jansson, åtminstone veta vartåt man måste leta. Det visste jag inte.

Det märkliga med den försvunne brevbäraren var och är just denna stumhet, slutenheten kring själva försvinnandet: inga spår åt något håll. Det är som om han aldrig funnits. Först när jag berättade historien för Svante Weyler hade jag en förläggare som ställde frågan: När kan du lämna?

En bok – av den sort jag skriver är bäst att tillägga – måste vara annorlunda, ge något nytt, vara konkret; den ska ha funnit sin form. Den behöver inte vara underhållande eller rolig, kan åtminstone bitvis vara besvärlig att ta sig igenom – bara den inte är tråkig. Den ställer frågor men behöver inte besvara dem. Det är snarast så att den *skä inte* komma med svaren. När jag började med min bok om spionen och flygöversten Stig Wennerström radade jag upp en hel sida med frågor, trodde i min enfald att de skulle kunna besvaras, rakt och enkelt – muren hade fallit; arkiv började öppnas i det nya Ryssland – efteråt upptäckte jag att inte någon av dem hade besvarats. Därför lever boken fortfarande, får jag frågor och reaktioner tjugo år efter det att den kom ut.

Fram emot slutet av arbetet med *Brevbäraren som försvann*, under några veckor, trodde jag att jag fått upp ett spår efter Bosse Jansson, kanske hade jag hittat honom, men kunde snart lugna Svante med ett det var ett villospår. Hade gåtan lösts måste det bli en annan bok, kanske ingen bok alls. Riktiga berättelser har aldrig några slut, som Lars Gustafsson skriver i en dikt. "Det är det som gör dem/ Till berättelser."

Därför blir vi så ofta besvikna på upplösningen i en deckare.

Naturligtvis försöker författaren besvara frågorna, följa varje spår till vägs ände, resonerar och grubblar, låter andra lämna sina bidrag – men måste till sist skicka över boken till läsaren som får ta vid.

Egentligen är skillnaden mellan att skriva en bok och ett enstaka reportage inte så stor – annat än kvantitativt. Först måste jag *pitcha* jobbet, det vill säga förklara vad som kan vara nytt och annorlunda, åtminstone kunna ställa en intressant fråga som också min redaktör vill ha ett svar på.

Två gånger har jag skrivit om Palmemordet; första gången trettio år efter mordet, nu senast i maj. Jag kunde naturligtvis inte ringa redaktören och säga att nu hade jag lust att skriva om Palmemordet, jag måste kunna förklara varför tidningen ska betala mig för ett par tre veckors arbete om något som ger 487 000 träffar på Google.

Pitchen löd, på ett ungefär: "Anledningen till första årets misslyckade utredning var att den sorts styrelseskick, med Palme i centrum, som formats *före* mordet kom att välla upp *efter* mordet." Ingenstans står den meningen i reportaget men det är hypotesen som prövas, den kärna kring vilken texten rör sig. Den fråga som ställdes inför min senaste artikel om Palmemordet kom från redaktören: "Vem är Krister Petersson?" Pitchen inför *Den Magiska Cirkeln* kunde formuleras med ett ord:

"Gruppdynamiken". Alltså: Det är inte ovanligt att någon rånar och mördar men hur få med sig andra, fullt friska och till synes normala, också intelligenta personer? Allt i boken handlar naturligtvis inte om detta, utvecklingarna är många, där finns också en sorts intrig, men detta blir berättelsens centrum.

Pitchen inför *Brevbäraren som försvann* behövde aldrig formuleras eftersom förläggaren gick igång på själva storyn – han hade aldrig hört talas om Bosse Janssons försvinnande – men om jag så här i efterhand försöker formulera mig måste också det bli i form av en fråga: Vad hände och vem var han? Svårare behöver det alltså inte vara. Jag skulle lyfta på alla stenar. Jag skulle berätta om en ung särpräglad man som försvinner utan att lämna ett spår efter sig. Där fanns också en besynnerlig polisutredning.

Om research finns bara gott att säga. Jag dröjer mig gärna kvar på Riksarkivet eller Kungliga biblioteket, sitter en dag till eller två, finner mig väl tillrätta i tystnaden som bara bryts av pappersprassel, det stillsamma knäppandet från en dator, rasslet från en snabbspolad mikrofilm, detta ihärdiga sökande efter mening och mönster. För att få fatt på den unge man som var Bo Carl-Gustav Jansson med personnummer 490614-0035 och som föddes och försvann på samma adress, Folkungagatan 63 i

Stockholm, började jag med att göra en släktutredning, fortsatte med skolkataloger och skolbetyg och skolfoton, bouppteckningar, en sjukjournal, litteraturen om Södermalm. Jag hittade hans studentuppsats, stamkortet från värnplikten. Med hjälp av mantalslängderna på Stockholms stadsarkiv kunde jag komma innanför porten till Folkungagatan 63, se vilka som bodde där. På Arbetarrörelsens arkiv fanns Svensk-albanska föreningens papper. Bosse Jansson hade varit med att starta föreningen, var sekreterare när han försvann. Ur protokollet den 12 april 1976:

Bosse J har sedan den 3/4 varit försvunnen. Anmält till polisen av hans arbetskamrater. Thomas håller kontakt med dem och polisen.

Hela tiden skrev jag upp namn, letade i folkbokföringen, jagade telefonnummer. Som av en slump kom jag att flytta till en lägenhet mindre än tio minuter från Bosse Janssons port. Jag passerade den så gott som varje dag under arbetet med boken. Om försvinnandet fanns polisakten, tidningsartiklar, en Flashbacktråd som startade 2009, med närmare niotusen inlägg. Som tur var hade jag sparat mina anteckningar från arbetet med artiklarna. Jag ögnade litteraturen om försvinnanden: romaner, deckare, sakprosa. Jag skrev till Stasiarkivet i Berlin. Jag reste till Albanien. Då hade jag för länge sedan börjat söka upp dem som kände Bosse: kusiner (han hade inga syskon), klasskamrater, kamrater i parti och förening, arbetskamrater på postkontoret Stockholm 4, grannar. Jag fick med mig foton, vykort han skrivit. (Han reste mycket, zickzack längs järnridån, om och om igen.) Jag fick med mig hans språkpärm. Jag förde långa resonemang med en kille på Säpo som intresserat sig för Bosse; han höll även en föreläsning för mig om hur man får träff på en agent. Jag ställde tusen frågor till en erfaren mordutredare, till en rättsläkare. Varje hypotes prövades så långt det bara gick.

Tidigt funderade på min egen roll i berättelsen. Skulle det finnas ett "jag" i boken? Vanligtvis tycker jag inte om att figurera i mina texter, har sällan någonting där att göra, här skulle dock ett "jag" kunna hålla ihop anrättningen som annars riskerade att bli väl spretig, "jag" likt en sorts detektiv som gick in och ut ur husen, ställde frågor. Och där fanns en naturlig koppling: författaren hade skrivit om fallet tidigare, Bosse och han var jämgamla, var med i samma parti, samtidigt, hade gemensamma bekanta.

Bokens första mening hade jag formulerat långt innan jag började skriva:

Det är nu mer än fyrtio år sedan jag första gången hörde talas om Bosse Janssons försvinnande.

Sedan var det bara att fortsätta med nästa mening.

Anders Sundelin

Författaren 2/2021

Ursprungligen en föreläsning hos Natur & Kultur 27 augusti 2020